

HVAD BLIKDÅSERNE GEMTE

Tysk filmpropaganda fra Det 3. Rige og nogle danske filmfund i arkivets samlinger

Af Hans V Bang

Hver dag modtager Historie Haderslev, Historisk Arkiv for Haderslev Kommune, mangeartede arkivalier. Fra offentlige dokumenter, alskens tryksager, fotografier, årbøger, foreningsarkiver, private breve, plakater m.v. og så er der hele den audio- visuelle del, som bl.a. består af lydbånd, videobånd i alle formater og film i 8 og s8mm, 16mm og 35 mm.

Det er i den sidste gruppe de følgende historier hører hjemme. Arkivet er i besiddelse af en maskinpark der kan klare det meste i øjeblikket. Men som tiden går og flere og flere formater ikke produceres mere, er afspilning af dem også mere og mere kompliceret – Særligt inden for videoformaterne såsom video 8, VHS, Beta Max, video2000, U-Matic, U-Matic-HB er det svært at få maskinreservedele til. Filmformaterne/s-8, 16mm og 35mm, klarer sig dog med en alder på op til over 120 år. Det er i den sidste kategori denne artikels historie udspiller sig.

De tyske bananer.

I 2006 indleverer Knud Davidsen en rulle film af ukendt indhold, fundet på loftet i et hus i Vandling. Ved et gennemsyn i 2017 viser det sig, at der er tale om en 16mm film fra 1938 og den handler om bananproduktion, i den tidl. tyske koloni Kamerun. Nu er bananproduktion måske ikke umiddelbart et område der har interesse for Haderslev kommune, men hvad placerer en film om "tyske bananer" i Haderslev og omegn? Det viser sig i løbet af en nærmere undersøgelse om filmen og dens herkomst, at det er en film sandsynligvis produceret Poul Lieberenz for AFC: "Africanische Frucht-Compagnie", Hamborg.¹ Et firma der eksisterer endnu og står bl.a. bag Onkel Tuca bananer. Filmen indgår i en række af alment dannende og undervisningsorienterede film produceret under paraplyen Reichsstelle für den Unterrichtsfilm GmbH², i Berlin. Det er en informationsindretning for alle skoler i Tyskland og i udlandet, hvad angår filmmaterialer. De leverer til mere end 60.000 skoler. Men der er ikke bare tale om undervisningsfilm og information i al almindelighed. Der er tale om præcis og bevidst nationalistisk og kolonirevanchistisk propaganda- thi ovennævnte Reichsstelle für den Unterrichtsfilm er en del af Dr. Goebbels organisation; dvs. det var en del af "Verreichlichung"/statsliggørelsen af Filmindustrien- (som af al anden industri i det 3. Rige).³ Der kunne både være tale om bevidst produktion og bevidst ulovliggørelse af film, dvs. at man på grund af det mulige rigsfarlige indhold, den forkerte fortælling, holdning, mening eller forkert folkegruppe o.m.a. forbød film, særligt spillefilm. Enhver form for censur fandt sted overfor enhver form for publikation. Folket skulle opdrages i den rette, statslige ånd. I en doktorafhandling af Kerstin Wilke, (fra 2004), om Den tyske Banan/"Die Deutsche Banane" drejer det sig ikke bare om erhvervshistorie men også om kulturhistorie i perioden 1900 – 1939. Her handler det om at bananproduktion er et tysk kvalitetsprodukt, skabt alene af tysk kulturindsats. Som Dr. Joseph Goebbels udtrykte det: "Filmen skal indeholde "Völkische " konturer, dvs. tysknationale, antisemitiske synsvinkler på et givet emne. Selvom Hitler i "Mein Kampf" tog afstand fra begrebet Völkisch(folkenational), indgik det ikke desto mindre i nazismens ideologiske begrebsapparat, som udtryk for racerenhed og dermed renholdelse af det tysk blod.⁴

1

¹ Hamburg Global: "Deutsche Kamerun Bananen"

² Reichsstelle für den Unterrichtsfilm, Metapedia.org/wiki/Reichsstelle

³ Zensur, Verbotene deutsche filme 1933-1945

⁴ Victor Klempere. LTI, orig. 1946/Dansk 2011 Det tredje riges sprog s. 378/9

Man kan sige, at regimets behov for "den rette fortælling" blev gennemført med præcis militærisk præcision og derfor er filmen om de tyske bananer fra Kamerun interessant, for her ses hvorledes filmen vil præge tilskueren til en bestemt opfattelse af "det tyske" - så både regenerering af det særlige sprog, som Victor Klempere kaldte "Lingua Tertii imperii" (Det tredje riges sprog)⁵ som Victor Klempere har gennemanalyseret eksempler på og de filmiske billeder fra Reichsstelle für den Unterrichtsfilm har samme grundforudsætning- ensretning.

ET tidsbillede

På den store tyske filmside *filmportal.de* ligger en vigtig henvisning vedr. film der stammer fra den Nationalsocialistiske periode(NS). Her beder man om, at film fra NS-tiden skal ses i sammenhæng med den statsligt påvirkede produktion og forevisning var. Film blev i perioden 1933-1945 brugt til politisk kontrol af borgerne samt som en indbygget del af hele propagandaapparatet.

Den nye tyske filmordning blev bl.a. understøttet af indgreb i opbygningen af filmindustrien gennem reformer af biograflovgivning, ændringer af censurforhold og måden film blev kategoriseret på. Statens indflydelse på filmindustrien var i begyndelsen skjult, dette holdt indtil alle filmselskaber i januar 1942 blev lagt sammen i et holdingselskab under UFA-Film GmbH.

Men ikke alene filmproduktionen, -distributionen og forevisningerne blev underlagt statslig kontrol og mulig indgriben, men også filmkritikken blev ramt af begrænsninger. Allerede i 1933 blev filmpressen underlagt personlig kontrol fra Dr. Joseph Goebbels. I 1936 forbød en forordning filmkritik og enhver individuel bedømmelse af film. Et nyt ord "Filmbetragtning/Filmbetrachtung" blev indført med det for øje, at Regimet kunne sanktionere indskrænkninger i indholdsbeskrivelser og understøtte propagandistisk tænkte hetz aktiviteter.

2

Flere film om fra NS-perioden

Et andet sæt af 5 film blev afleveret til arkivet i 2017 af Bjarne Møller, Haderslev, købt ubeset og med ukendt indhold, dog lignede filmdåsen den som "bananfilmen" lå i. Her var bagsiden af filmblikdåsen bog ikke med RfdU presset i metalmaterialet, men Heeresfilmwesen(Hærens film afdeling), det kan måske betyde, at en eller flere af filmene kan være kommet til området omkring Haderslev efter 9. april 1940. Det endelige svar herpå foreligger endnu ikke.

Ved nærmere eftersyn i efteråret 2017, viste det sig, at alle 5 s/h stumme 16mm film var produceret under paraplyen "Reichsstelle für den Unterrichtsfilm"(RfdU) som i 1940 fik navnet "Reichsanstalt für film und Bild in Wissenschaft und Unterricht"(RWU)- dengang det centrale sted for produktion af undervisningsfilm Tyskland. Øverste ansvarlige for RfdU siden 1934 var Bernhard Rust: Rigsminister for videnskab, opdragelse og folkeuddannelse, Rigskulturminister.

Nyt medie tages i brug

Film var i 1930'erne, et nyt undervisningsmiddel og denne nye kategori skulle udvikles til praktisk brug i undervisningen, der skulle findes egnede producenter, manuskriptforfattere og filmhold og de skulle sættes i stand til at arbejde med denne nye kategori film. Et andet problem var antallet af skoler, mere end 60.000 skulle serviceres film filmkopier- men det kunne gøres. Så selvom den enkelte skole kun skulle have en film pr titel, skulle der produceres i tusindvis af kopier. Samtidig skulle RfdU også sørge for

---

⁵ "Lingua Tertii imperii", det Tredje Riges Sprog, af Victor Klempere, 1946 dansk udgave 2011

forevisningsapparat til afspilning af den meget unge smalfilm⁶, næsten som vi kendte Statens Filmcentral efter 2.VK- dog uden sammenligning i øvrigt.

Film der blev ønsket af Reichsstelle, blev bestilt hos førende produktionsselskaber som havde erfaring med kategorien kulturfilm. Særligt blev der bestilt film hos Bassefilm(Berlin), Boehnerfilm(Dresden) og Institut for Kulturforskning v. Hans Cürdis - senere Kulturfilm institut- (se film eks nedenfor). Men man havde så stort et behov for film til skolerne, og de højere uddannelser at man benyttede nyredigerede udgaver af tidl. film af f.eks. Poul Lieberenz som f.eks. *Deutsche Kulturarbeit in Kamerun* og *Deutsche Kamerun Bananen*, begge 1938. Begge film er opbygget på samme skabelon: Først et "establishing shot" (det vil sige en scene i begyndelsen af en sekvens, som almindeligvis er en lang optagelse, som viser publikum handlingens sted og tid), derefter en panorering over det polantageområde vi befinder os i, så vises produktionen, kunstvanding og det videre produktionsforløb. Lieberenz skabte mange film i tidligere tyske kolonialområder- som var kommet under engelsk overhøjhed i forbindelse med Versaillestraktaten. Men under en auktion i London, hvor tidl. tyske områder var til salg, købte den tidl. ejer, AFC (Afrikanischen Frucht-Compagnie) igen "sine" områder tilbage og d.d. er de fortsat tilstede fra deres over 100 år gamle hovedsæde i Hamborgs havneområde.

Man var helt klar over filmens betydning i opdragelsen af de unge generationer til forsvarsivrige mennesker, anvendelsesmulighederne var legio, da man mente at netop opdragelsen til den rette rigsborger jo skulle foregå i alle undervisningsfag!

Erfaringerne fra 1933-1945 benyttes efter krigen

Arbejdet med at producere film fortsætter op til tæt på slutningen af 2. VK. Indtil 1944 producerede man 900 film, hvoraf mere end 270 var til de almene skoler, resten til Forsknings- og Undervisningsbrug i højere uddannelser såsom universiteter. Flere end en halv million kopier blev distribueret. Det er dog svært at få dokumentation for hvor meget og hvor centralt de har været benyttet. I december 1945 oprettedes en ny institution til at overtage RfdUs funktioner nemlig Institut für Film und Bild in Wissenschaft und Unterricht(FWU).

Hvad var det for film der blev indleveret?

5 16mm film, s/h, længder mellem 6 og 11 min., i meget forskellig teknisk tilstande. Alle 5 stammer fra "Reichsstelle für den Unterrichtsfilm" RFDU og det senere (1934) "Reichsanstalt für film und Bild in Wissenschaft und Unterricht"(RWU).

Film I: Torfstechen im Teufelsmoor ("Tørveskæring i Djævlemosen")⁷. Produceret af Kosmos Film Hamborg ca. 10 min. En familie i beklædning fra 1840erne(!) arbejder for føden med tørveskæring, første del af filmen fortæller indirekte om familiens afhængighed af hinanden under faderens (og lidt moderens) styrelse. Anden del viser kunsten og arbejdet med at skære tørv. Sat ind i NS-tidens behov, kan man læse "Blut und Boden" (Blod og jord) tankegangen ud af filmen.

Tyskland 1936, Kort-Dokumentarfilm, andre filmoplysninger mangler.

Film II: WHW- abzeichen aus dem Bayrischen Wald. Produceret af Naturfilm Hubert Schonger. Længde ca. 10 min. 1938. Kort dokumentarfilm.

Film III: Junge Bären om Zoologischen Garten, produceret af Basse film. Ca. 6 min. 1938.

Instruktion, redigering, producent: Wilfried Basse*, Fotografi: Wolfgang Kiepenheuer

⁶ Reichsstelle für den Unterrichtsfilm, de.metapedia.org/wiki

⁷ Landskab i Niedersachsen, nord for Bremen.

Produktionsfirma: Basse-Film GmbH (Berlin), Bestilt af: Reichsstelle für den Unterrichtsfilm (RfdU) (Berlin)
Tekniske informationer: 7 min, format: 35mm, 1:1.33/Arkivets udgave: 16mm. S/H, stum.

Film IV: Deutsche Kulturarbeit in Kamerun, produceret af Poul Lieberenz, sandsynligvis 1938 ca. 10 min. Interessant som historisk dokument i relation til de efter koloniale tyske interesser og behovet for at styrke den al-tyske selvopfattelse. Skilt næsten til sidst i filmen: Der Erfolg deutsche arbeit.

At indbyggerne i Kamerun står for det hårde arbejde for at tyske ejere kan stryge profitten lades uberørt. Forf. Kommentar.

Film V: Weinbau an der Ahr. Produceret af Kulturfilm-institut GmbH, Dr Hans Cürlis**, ca. 10 min. En film om regionale nytteplanter kultivering og med vægt på den centrale betydning af landbrugets arbejdsprocesser.

* også en af de meget store producenter i Berlin af rekvirerede kulturfilm sektor film 1934- 1945.

**DR. Hans Cürlis (1889-1982) var kendt som producent, instruktør, manuskriptforfatter, fotograf, klipper, og Produktionsledelse (filmportal.de). Han etablerede Institut for Kulturforskning- senere Kulturfilm og var en skattet, stor leverandør af film Til Reichsstelle.

Film VI: **Deutsche Kamerun Bananen**, produceret af Poul Lieberenz, 1938. se ovenfor.

Man benyttede også tidl. fremstillede film som så blev "revideret" eller om redigeret til det "rette" formål og der gjaldt bl.a. film af Poul Lieberenz , som bl.a. producerede *Deutsche Kamerun Bananen* og *Deutsche Kulturarbeit in Kamerun*.

Alle genrer indrettedes til at fortælle opbyggelige historier om tysk indsats, styrke, rigdom og tysk kulturs vigtighed. Om det er jorden som vigtig ressource (*Deutsche Kamerun Bananen*, *Weinbau an der Ahr* eller *Torfstechen im Teufelsmoor*) eller propagandafilm for tyskhed generelt (*WHW abzeichnen aus dem Bayrischen Wald* (om husflidsarbejdet med at producere det WinterHilfsWerk tegn på at man har bidraget til indsamlings- fra fældet træ til små håndmalede figurer) eller *Deutsche Kulturarbeit in Kamerun*), er sådan set lige meget, for de tjener alle et formål: Styrkelse af NS-samfundet/riget.

4

Den royale film er en anden genre

Nogle gange er det langt nemmere at finde ud af indleverede films tilknytningsforhold til Haderslev og nærmeste omegn, eksempelvis **Kongefilmen**: En fin samling private filmoptagelser fra royale besøg i Haderslev gennem mange år, alt sammen optaget af samme fotograf, og det lykkedes at finde frem til hans navn: Christian Hansen Lauenborg Fredsted (1911-1994). Forsikringsmand i Baltica i Haderslev. Begejstrede optagelser og fine Haderslev scenerier.

Th. Stauning- et sjældent fund

Eller filmen om Th. Stauning (1873-1942), **Folkets søn, Danmarks statsminister**. 1942. Produceret af Dansk Film Co. Med speak af Gunnar Nu Hansen og er en kavalkade af centrale begivenheder i Staunings liv- og socialdemokratiske indsats. Fra barn til storladen, nærmest statsmands agtige begravelse i 1942. Filmen rummer citater med lyd af centraler passager i Th. Staunings mange taler. Filmen blev bestilt af Socialdemokratiet og vist offentligt samt distribueret til partiets kredse landet over. Med hjælp fra bl.a. Det Danske Filminstituts dygtige filmhistorikere og arkivarer, kunne oplyses at filmen havde premiere i Palladium i København og at der blev udgivet et lille hæfte til filmen- begge dele nu i Arkivets filmsamling. DFI/Filmarkivet havde modtaget deres 35mm kopi i 2014, med angivet længde på 60 min. Hvorimod Historie Haderslevs udgave er på ca. 45 min.

Filmen blev oprindeligt afleveret af den lokale partiforening, men hvorledes den har været brugt er endnu uklart, dog vides det at den har været vist i partiforeninger i Haderslev opland i 1943. Bl.a. 20/1 1943 Social demokratiet i Rødding Kredsen på Holms Hotel, som en del af en foredrags og film turne til partiets forskellige afdelinger. I Vojens 23/1 på Hotel Vojens. Det meddeler dagbladet "Sønderjyden"(S). Som er kilde til de resterende oplysninger.

25/1 på Cafe Vesta, Rødding hvor amtsrådsmedlem A. Hermanssen, Vojens, taler. Filmforevisningen blev dog på grund af tekniske problemer aflyst og gennemført d. 29/1. 26/1 Hygum Kro med pedel Stokholm Olsen som taler. 28/1 Christiansfeld med forbundssekretær Knud E. Nielsen. 30/1 Skrydstrup forsamlingshus med redaktør M.P. Jensen, Sønderjyden Haderslev som taler. Tørning Kro gæster d. 31/1 med A. Hermansen som taler. 6/2 Gram, Andersens Hotel.

Det noteres i "Sønderjydens" omtaler af de forskellige steder at de var godt besøgte, flere steder af op til omkring 130 personer.

På grund af visse kopiretsforhold kan filmen i skrivende stund ikke offentliggøres.

Nybrud i dansk dokumentarfilm

Blandt de indkomne film var desuden "**Havet omkring Danmark**" 1936, instrueret af Herman Erasmus Sørensen, manuskript af Niels Grunnet og fotograferet af Karl Andersson, en dokumentarisk film der fortæller om det danske fiskeri, dets form, arbejdsmetoder, specialiteter og eksporten til bl.a. Europas hovedstæder. Man fangede for 65 millioner kr. fisk og det blev gjort af 17.000 fiskekuttere. Den 24 min. lange 16mm. s/h film blev distribueret af den nye Statens Filmcentral⁸. Hvorfor er lige den så interessant? Fordi den er blevet benyttet på skoler i Haderslev området og fordi den kan regnes for at være en form for *Danmarks Film* i henhold til professor i Filmvidenskab, Ib Bondebjergs bog "Virkelighedsbilleder – den moderne danske dokumentarfilm". I bogen ser han denne film som et brud med den tidligere mere nøgterne og måske turistpropaganderende film. *Havet omkring Danmark* har Danmark som hav- og fiskerination som udgangspunkt og det vises at denne fiskerination selvfølgelig er global og vi ser strejftog gennem Færøerne, Island og Grønland, men filmen viser også hvorledes dansk fisk (og film) når rundt til store dele af Europa. Filmen bæres af stolthed over det danske OG Dansk Fiskeri og leverer en danmarksfilm, som samtidig er en social skildring af et centralt erhverv".⁹

Så selvom det kan sandsynliggøres at de ovennævnte film er blevet vist/brugt i Haderslev og omegn, om end det pt ikke kan dokumenteres, så er de vigtige tidsdokumenter i den strøm af oplevelser og fortællinger bl.a. børn og unge har mødt i det danske og tyske skolevæsen i 30'erne og 40'erne.

Selvfølgelig er "gamle" film interessante, der er meget information man kan finde om tiderne de er fra, informationer der også kan placere en film rimelig præcis i lokal eller regional sammenhæng. Det væres sig lokalitet (bygning, plads, monument og lign.), klædedragt på personer der ses i filmen (kan bestemme den periode filmen kan være fra), begivenheder (torvedag, soldater på march, optog, børnehjælpsdag eller lign.), hændelser (såsom større ulykker, sammenstød og evt. katastrofer m.v.). Kommunikationsmidler såsom biler, busser og telekommunikation. Alt sammen informationer som kan være med til at placere filmen, oplyse om hvad filmen handler om og dermed blive en del af de visuelle mediers indhold som del af det samlede blik på (lokal)historien.

⁸ oprettet 1936 og senere slået sammen med Det Danske Filminstitut i 1997.

⁹ In Bondebjerg: Virkelighedsbilleder- den moderne danske dokumentarfilm. Samtidslitteratur 2012, ISBN 978-87-593-1629-0. p. 67

Tjener og Fiskehandler Otto C. Petersen(1904-1966) og film¹⁰

Flere af byens handlende havde i 1930erne og frem til 1950erne, gang i Haderslev Smalfilms KLab, det gjaldt bl.a. boghandler K. E. Wulff, postbud Carl H. Kath, telegrafmontør Robert Hansen, fiske- og vildthandler Otto C. Petersen. Otto Petersen(OP), begyndte sin karriere i Haderslev som piccolo på Hotel Høppner i Nørregade, blev senere uddannet som tjener samme sted og sluttede som overtjener også på Restaurant Palæ (Storegade 25) og på Harmonien. Han var aktiv i Tjenerforeningen. Han møder sin livsledsager Nielsine Christine Winge(Sidde), som er datter af fiske- og vildthandler Marius Winge i Badstuegade 8, hvor hun som ung uddannes i samme branche som faderen, på Årø Sund Badehotel, bliver gift med Sidde Winge i 1930, som var bestyrer af Wingses Udsalg og overtager Wingses Udsalg, Bispegade 5, i 1935. Fortsætter som fiske og vildthandler fra 1942(bl.a. Fiskebørsen) og frem til 1960'erne. Historie Haderslev, arkivet har i sin filmsamling film hvortil flere har bidraget. Men for nylig fik Arkivet en herlig gave, nemlig film som hovedsagelig er optaget, redigeret og instrueret af Otto C. Petersen. En skønsmos blanding af familieliv i 30'erne, rejser i 40'erne og sejlads på Dammen. Mens hovedfilmen "Billeder af begivenhedsrige dage i Haderslev" er et fund. Arkivet havde oprindeligt en kortere udgave af denne film, men ved en donation til arkivet fra søn af Otto C. Petersen, tidl. tandlæge Ove Winge-Petersen, haves nu en komplet udgave med 10 min. optagelser mere end den hidtidige kendte udgave.

"Billeder af Begivenhedsrige Dage i Haderslev" indeholder bl.a. Optagelser fra befrielsesdagene, Gestapos hovedkvarter i Haderslev, den tyske rokklubs bygning brænder, internerede betjente på vej til Sverige, Soldater kører gennem Nørregade, allierede journalister på vej til København, krans lægges på mindesmærket for de faldne 9/4. 1940. Frihedskæmpere bevogter ammunitionslager i Østerskoven og herrefolket rejser hjem m.m. Spændende 29.30 minutter - som på et tidspunkt vil kunne ses på nettet.

6

Historie Haderslev, Arkivet modtager fortsat gerne audiovisuelle effekter såsom filmmaterialer, lyd og video. Samtidig med en evt. aflevering af materialer vil vi gerne vide mest muligt om det indleverede materiale, samt andre væsentlige oplysninger for at kunne drage mest mulig nytte af materialet og evt. benytte det i sammenhænge der gives lov til. Information om film fra arkivet kan findes på arkiv.dk.

Har De film eller lign. liggende som De ønsker at Arkivet skal modtage, kontakt os venligst på -----.

Mulige Fakta boks:

Fakta boks 1:

Hvad er en kulturfilm:

Kulturfilm (her som tysk begreb), er film som forholder sig til lands traditioner og etnologi, sport, naturvidenskaberne og teknik samt sundhedspleje m.v. som fremstilles på en belærende måde.¹¹ Ofte med populærvidenskabeligt indhold og formidling.

---

¹⁰ Kilder Ove Winge Petersen, Erik Winge: "Mine erindringer og oplevelser", privattryk.

¹¹ <http://de.metapedia.org/wiki/Kulturfilm>

Genren udvikledes af UFA (Universum Film Aktengesellschaft), som d. 1. juli 1918 indrettede en afdeling for kulturfilm som en del ved siden af spillefilmen. Mange betydende kultur- og kunstpersonligheder beskæftigede sig med denne kulturfilm, bl.a. George Grosz, John Heartfield (Johann Hertzfelde), Walter Ruttmann, Wilfried Basse og Hans Cürlis, flere af disse gjorde desuden senere karriere som instruktører og skabte nationalsocialistiske propagandafilm. Flertallet af film var korte (250 m. eller 9,08 minutter, lig med ca. 3 ruller film) og efter 1924 også spillefilmslængde op til 2 timer.

Efter 1. september 1934 skulle der altid være en af regimets godkendte kortfilm foran hver eneste godkendt spillefilm.

Kulturfilm er i dag et svækket begreb og filmkategorier såsom, produktions, landbrug, geografi, vindyrkning, skibsbygning, etnografi, antropologi, etnologi m.v. har overtaget det også politisk betonedede begreb.

Fakta boks 2:

Paul Lieberenz (1893–1954)

Filmfotograf | Instruktør | manuskriptforfatter. Poul Lieberenz var født 1893 i Berlin. Han var filmfotograf og instruktør, kendt fra *Triumpf des Willens/Viljens Triumpf* (1935), propagandafilm såsom *Deutsche Kamerun Bananen* og *Deutsche Kulturarbeit in Kamerun* (begge 1938). Han døde i Berlin 1954.

Filmeksempler: *Viljens triumf*, (f filmfotograf (1935), *Auf Pirschgang*, (filmfotograf, (1944), *Dem deutschen Volke*, (filmfotograf (1952). 1953 *...und eines Tages in Berlin* (kortdokumentarfilm), 1955 *Damals... zu Hause* (Kort dokumentarfilm)

Lieberenz begyndte som filmatelier leder hos UFA, men blev i 1923 kontaktet af en afrikaforsker Hans Schomburgk, som hyrede ham som fotograf på en ekspedition. I 1926 var Lieberenz for første gang i Kamerun, hvor han oplevede de tyske plantageejere, arbejdsindsatsen og med et klart blik for koloniale aspekter. Det blev senere til filmene fra Kamerun, om tysk kulturindsats og bananproduktion samt "Vores Kamerun"! Det blev til adskillige ekspeditioner tyske såvel som internationale i bl.a. Sydafrika.

I 1934 deltog han, som fotograf, i dokumentarfilmproduktionen "Triumph des Willens", hvorefter han grundlægger sit eget firma for produktionen af Kulturfilm.

Men Poul Lieberenz, var nysgerrig og tog livtag med spillefilmen og arbejdede her bl.a. med de psykologiske sider af fremmede mennesker og dermed forlod han den tyske kolonialfilm. Han rejste med skib for tredje gang, til Kamerun om bord på banandamperen "Puma" og resultatet blev to kulturfilm (se ovenfor) som fint, dog lidt om redigeret af censuren, kunne bruges i NS systemets filmiske propaganda.

Sine mange filmproduktions oplevelse skildrer han, efter 2. Verdenskrigs ophør, i flere bøger.

Faktaboks 3:

Wilfried Basse (1899-1946)

I 1920erne involverede Basse sig i kunst og kulturscenen i Hannover og blev tilhænger af Bauhaus-bevægelsen. I 1932 begiver Wilfried Basse sig ud med sit kamera på en byggeplads ved Berlins Inselbrücke, hvor en bygning rives ned og et nyt boligkompleks opstår. Hvad er han uge på? At skildre arbejdets symfoni (som BERLIN - SINFONIE EINER GROSSSTADT af Walter Ruttmann 1927), Fascination af ruin til

værk? Eller. Næh, (som Hans Feld noterer i Film-Kurier, 12.1.1932): En saglig reportage, en informationsfilm om betonbyggeri! Herefter bliver han volontør hos Hans Cürlis på Institut for Kulturforskning. 3 år efter starter han Basse-film GmbH, hvor han arbejdede som instruktør, optagelser og klipper. En større produktion af kulturfilm foregår og hans er også en af de 45 kamerafolk på Leni Riefenstahls "Olympia" (1936-38). Hans største succes "Deutschland gestern und heute" (Tyskland i går og i dag) fra 1933, som han selv kaldte "et kameraoverfald på tid og mennesker", uden NS-propaganda, er en beskrivelse af hverdagen i til enhver tid. Urpremiere på Berlinale 1977!

Fakta boks 4:

Hubert Schonger (1897 - 1978)

Filminstruktør og producent. Han arbejdede med og slog sit navn fast både med genrer som Kulturfilm, naturfilm, musikfilm, eventyrfilm og hjemstavnsfilm. I 1923 opretter han produktionsfirmaet „Naturfilm Hubert Schonger“. Efter 2. Verdenskrig var han grundlægger og leder af produktionselskabet "Schongerfilm".

I 1920'erne producerer han talrige film over forskellige landsdele og regioner i Tyskland, mest om og med naturforhold. Film der i dag tilhører kategorien "Heimatfilm", eller hjemstavnsfilm. I udlandet leder han filmekspeditioner til bl.a. Afrika, Alaska og Arktis. Her skaber han bl.a. kulturfilmen i fem dele: "På sporet af Atlantis" (Auf der Suche nach Atlantis). Til filmen "Island" offentliggør Hubert Schonger i 1927 bogen "Auf Islands Vogelbergen", som udgives af Preussens afdeling for Naturdenkmalpflege.

Han er dog ikke alene filmskaber, men også distributør af centrale filmværker i Tyskland bl.a. Robert J. Flathertys "Nanook of the North" - en af de første egentlige dokumentarfilm!

I 1927 produceret firmaet Naturfilm, Berlin på bestilling af NSDAP filmen "partidag i Nürnberg"- der kun eksisterer i fragmenter.

Han begynder en større produktion af eventyr film

Han producerer i 1931 en stum dokumentarfilm om Chicago og viser skyggesider af industriproduktionen. Filmen blev censureret bort og kom først frem i 1984.

Efter 2. Verdenskrig forsætter han de næste 20 år med eventyrfilm på basis af bl.a. Brødrene Grimms eventyr, men producerede også en række kulturfilm. Samtidig med sit firmas succes understøtter han unge tyske filmfolk. Arbejdet som distributør tager han igen op både professionelle film til biograferne men også smalfilm til hjemmebiografen.

Fakta boks 5:

Hans Cürlis (1889- 1982) Han var kulturfilminstruktør, filmproducent, kunsthistoriker og universitetslærer. Cürlis studerede Kunsthistorie, kulturhistorie og Kulturvidenskab i Berlin, München og Kiel. Blev Dr. Phil i Kunsthistorie med doktorarbejde om Albrecht Dürer. I 1919 bliver Cürlis leder af Institut for Kulturforskning i Berlin. I forbindelse med udbygningen af instituttet, grundlagde han, sammen med en række tyske animationsfolk "Selskabet for Kulturforskning"- en nu vinge på forskningsopgaverne tog form. Samtidig grundlagde han sit eget filmproduktionsfirma og producerede bl.a. dokumentarfilm.

Efter første verdenskrig helligede han sig filmisk propaganda mod Versailles traktaten. Cürlis film havde i mange år frem en vis nationalistisk tone. Et af de større værker som Cürlis brugte mange år på, var 87 korte eller længere dokumentarfilm om håndens arbejde, filmiske portrætter af billedhuggere, malere, tegnere og endog forfalskere. Disse film blev til i perioden 1923- 1926 og fortsatte efter 2. Verdenskrig. Det meste af serien forsvandt under krigen, kun få er fundet og bevaret.

I perioden 1933-1945 producerede Cürlis Film med politisk sigte, ud fra NS-ideologiens mere konforme træk. I 1943/44 var han leder af NS-Kulturfilm instituttet. Efter anden verdenskrig var Cürlis medstifter af DEFA kulturfilm afdelingen, et medlem af den første jury for Filmfestspillene i Berlin 1951(Vest). Modtager af adskillige filmpriser. Efter 2. Verdenskrig underviste han bl.a. på Freien Universität i Berlin og havde senere en række andre universitets opgaver. Hans rolle som foregangsmand inden for film, kunst og historie kan næppe overdrives.

Han nåede at producere, instruere, medvirke i og manuskriptforfatter til mere end 500 kultur film, dokumentarfilm og undervisningsfilm. Han fungerede under 4 forskellige politiske systemer: Weimar republikken, Det Tredje Rige, DDR og Forbundsrepublikken. Her må man tænke sig en tilpasningsgrad af stor fleksibilitet, filmisk, som ideologisk!

HANS V BANG, AV-assistance, AV-afdelingen, Historisk arkiv for Haderslev Kommune.

Kilder/litteratur:

Zensur, Verbotene Deutsche Filme 1933-1945. Kraft Wetzel/Peter Hagermann. Verlag Volker Spiess, Berlin 1978, Stiftung Deutsche Kinemathek.

"LTI, Lingua Tertii Imperii", Det Tredje Riges Sprog, en filologs notesbog af Victor Klemperer. 1946. Dansk udgave 2011, forlaget Tekst og tale, ISBN 978-87-991818-0-3.

Mediale Mobilmachung, 1. Das Dritte Reich under der Film. Mediengeschichte des Films. 4. Segeberg, Harro. Mink München 2004.

"Die Deutsche Banane, Wirtschafts- und Kulturgeschichte der Banan im Deutschen Reich 1900-1939". Doktor Disputats(Dr. Phil) af Kerstin Wilke 2004, Universitet Hannover.

Webmap: Hamburg Glob al. "Deutsche Kamerun Bananen" v. Mina Ringel, 2013 .www.hamburg-global.de/v1placemarks/59.

"Virkelighedens billeder- den moderne danske dokumentarfilm", forf. Ib Bondebjerg. Samfundslitteratur 2012, ISBN978-87-593-1629-0

www.filmportal.de : alle fem tyske film. Særligt "Hinweis zur Dokumentation der Filme der NS-zeit bei der www.filmportal.de" besøgt oktober 2017.

Kilder bl.a.: http://www.filmportal.de/search/apachesolr_search

<http://de.metapedia.org/wiki/Kulturfilm>

Gennemgang af "Sønderjyden" socialdemokratisk regionalavis, 1943 første kvartal, Historie Haderslev, Læsesalen.